

FÜTÜROLOJİNİN KISA TARİHİ VE 20-21. YÜZYILLARDA FÜTÜROLOJİ

1. GELECEKBİLİM (FÜTÜROLOJİ)

1.1. Gelecek Nedir?

Gelecek nedir sorusu, aslında çok basit bir cevaba sahipmiş gibi görünse de karmaşık cevaplar verilebilecek bir yapıdadır. Gelecek adı üstünde henüz gerçekleşmemiş ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de kesin olarak bilinmeyen ancak ön görülebilen bir kavram olarak ifade edilebilir (Bernal, 2017).

Gelecek bilinenin, bilinmeyen ve bilinemezin bir karışımıdır. Bunların oranını; alanın karmaşıklığı, zaman boyutu ve tahmin eden kişinin varsayımları ya da tahminleri belirlemektedir. Örneğin, 3000 yılında yüzüncü doğum gününü kutlayacak olan Amerikalıların sayısı doğru şekilde tahmin edilebilir. Yapılan bu tahminle, geleceğin önemli bir bölümü bilinir. Çünkü bilinmeyen bilinemez değildir. Burası tahmincilerin geldiği yerdir. Uzmanlar, gelecekte meydana gelecek olayların profillerini çıkarmak için olasılık ve etkileri belirler ve bir dizi kuramsal düşünce, gelecekte meydana gelecek olayları ortaya koyar. Bu tahminler, nüfus bilimiyle birlikte geleceğin büyük bir kısmını geçmişte olduğundan daha elde edilebilir kılar. Ancak geleceği tümüyle bilmek olanaklı değildir. Aslında geleceğin gelecek olarak kalma şekli budur (Buchen, 1999).

Jouvenel (1967); zaman geçmiş ve gelecek diye iki parçaya bölündüğünde, ikisi arasında işleyen bir düşünce sistemine sahip olan herkesin anlayabileceği farklar olduğunu yineler. Geçmiş, üzerine çabalamanın geçersiz olduğu zaman dilimini ifade etmektedir. İnsanın özgürlüğünün geçersiz olduğu ve gücünün yetmediği alanı ifade eder. Kişinin elinde gücü olsa ve geçmişe dair verileri değiştirse dahi, ona göre gerçek eğer geçmişle alakalıysa asla değiştirilemez. Ancak gelecekle alakalı bir gerçeklikten bahsedilmesi mümkün değildir. Jouvenel (1967)'e göre, insan geçmişin gerçekliğini, gelecekle bağlantı kurmak için kullanır. Onun geçmişi biliyor olması pratik açıdan ona geçmişle alakalı değil, gelecekle alakalı kullanışlı bilgiler kazandırır.

1.2. Gelecekbilim (Fütüroloji) Nedir?

Oxford Languages'in tanımına göre gelecekbilim, gelecek bilimi ya da fütüroloji; bugünkü toplumsal, ekonomik ve teknik verilere dayanarak, bir toplumun ya da toplumların gelecekteki belli bir zaman dilimi içinde ulaşacakları düzeyi bilimsel olarak açıklamaya çalışan bilim dalıdır.

Seyyar (2007)'a göre ise fütüroloji, değişik oranlarda tüm disiplinlerin verilerini kullanmak suretiyle, daha çok kurgusal (spekülatif) nitelikte, çevresel sosyo-ekonomik şartları ve insanlığın geçirdiğı tarihî seyri de dikkate alarak, gelecek ile ilgili yapılan strateji, plân ve bilgiler bütünüdür (Seyyar; 2007, s. 239). Gelecek bilimi, ekonomiden siyasete, teknolojik gelişmeden sosyal değişime kadar, insanlığı etkileyen her alanla ilgilidir (Akçakaya, 2003; 235). Elektronik, bilgisayar, fizik, sosyoloji, ekonomi vb. pek çok disiplinin ortak sahası olduğundan disiplinlerarası bir çalışma sahası olduğunu tahmin etmek zor değil (Tevfik Uyar; 2013). “Gelecekte uçaklar kanatsız olacak” demekten biraz daha sistemli ve teknik yaklaşım gerektiren fütüroloji disiplini, herhangi bir teknolojik gelişmenin yaratacağı toplumsal değişime de odaklanmayı gerektiriyor desek yanlış olmaz. Bu da onu doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin kesişim kümesinde yer alan bir uğraş haline getiriyor (Tevfik Uyar; 2013).

Gelecek bilimi aslında, geçmişini bilerek, bugünü anlayarak, geleceğı planlamakla ilgilidir (Akçakaya, 2003; 235). Gelecekte nereye ulaşmak istendiğinin ve hedefe nasıl ulaşılacağıının önceden belirlenmesidir (Mucuk, 1998). Önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak kaynakların harekete geçirilmesi, etkin olarak kullanımı ve sonuç almayı hedefleyen bilgi temelli bir çalışmadır (Gözlükaya, 2007; 12; 145). Gelecek bilimi, geleceğe ilişkin bilgileri değerlendirerek geleceğı anlamaya çalışır. Gelecek biliminin temel varsayımına göre, gelecek sadece tahmin edildiğı için gerçekleşmez. Söz konusu olan bizim bilgimiz, irademiz ve inisiyatifimizdir. Bugün yaşadığımız gelişme ve değişim, yarına şekil verdiğı için geleceğı planlarken, bugün nasıl yaşadığımızı dikkat etmeliyiz. Gelecekteki olayları kesin olarak öngörebilmemiz mümkün olsaydı, geleceğı değiştirmemiz mümkün olamazdı. Geleceğı belirleyen faktörler birden fazladır ve bir faktörde yaşanan değişimler geleceğı etkileyebilmektedir (Akçakaya, 2003; 235). Yani, aklımız geleceğın karmaşık süreçlerine müdahale edebilir ve mümkünse bunları herkesin yararına belirleyebilir (Bülent Gündoğmuş; 1995). Bu nedenle gelecek bilimcilerin görevi, geçmişini bilerek günümüzdeki olayları anlayarak gelecekle ilgili öngörülerde bulunmak, geleceğı planlayacak kişı ve/veya kurumları muhtemel olaylar hakkında uyarmak ve geleceğe hazırlanmaktır (Akçakaya, 2003; 235).

2. GELECEKBİLİMİN KISA TARİHİ

Gelecekte gerek ferdi, gerekse içtimai boyutta nelerin olacağını bilmek, her zaman insanoğlunun ilgi duyduğu bir husus olmuştur (Seyyar; 2007, s. 239). İnsanoğlu, doğası gereği geleceği düşünmeye eğilimlidir. Bir sonraki adımı merak eder, çoğu zaman gelişmelerin muhtemel sonuçlarını duygusal yönü daha baskın olmak üzere geleceği tahmin etmeye çalışır. (Dura ve Atik, 2002; 134).

İnsanlar Antik-Yunan çağlarında mitoloji, öyküler, epik şiirler ve resimsel figürler (hiyeroglif) ile dünyayı ifade ediyorlardı. Alfabe bulunduktan sonra yazılı tarihe geçildi. Geçmiş daha somutlaştırıldı. İnsan zamanı 1000 yıl önce ölçüp kontrol etmeye başladı. Gelecek anlamlandı. Makro ölçümler için güneşe, aya, yıldızlara, gezegenlere bakarak takvim geliştirildi. Bunlar arasında Pers Takvimi (MÖ 2000), Arşimed Takvimi, Çin Takvimi, Maya Takvimi, Julian Takvimi, Roma Takvimi (Ortodoks Kiliseler), Gregorian Takvimi en bilinenlerdendi. Platon MÖ 380’de yazdığı ‘Republic’ adlı eserinde gelecekte eğitim, kadın ve erkeğin toplum içindeki rollerini sorguluyor ve filozofların krallığında yönetimin ideal olduğunu savunuyordu.

Aslında, dünyanın ilk fütüristi olarak Çinli Filozof Sima Qian (MÖ 145-90) kabul edilir. 30, 100, 300 ve 1000 yıllık periyotlarda erdemin nasıl değişeceğini anlattı.

1220-1292 yılları arasında yaşayan İngiliz filozof, matematikçi ve teolog Roger Bacon ilginç bir şekilde ileride arabalar, helikopterler ve pervanesi olan gemiler olacağından bahsetti.

İslam, tarihçi, devlet ve bilim adamı İbn-i Haldun (1332-1406) 1377 yılında Mukaddime adlı eserini yayınladı. İstilalar sonucu ortaya çıkan göçlerin neden olduğu sosyal değişimleri, kaynaşmaları, yitirilen değerleri ve çöküşleri inceleyerek bunların tarihsel bir tekrerrü olduğunu kanıtladı. Ortaya koyduğu kuramlar 21. yüzyılda hala geçerliğini koruyor.

Batının Aydınlanma Çağını oluşturan Rönesans (14. yüzyılın sonları – 17. yüzyılın başları) döneminde yaşayan bilim ve sanat adamları fütürizmin de gelişip yaygınlaşmasına neden oldu. Bunlardan en tanınmış Leonardo da Vinci’dir (1452-1519). Uçan makinelerin, silahların çizimleri ve modelleri bugün bile bakanları hayrete düşürmektedir. Hazırladığı Anatomi Atlası bir baş yapıttır. 1498’de vebadan kırılan Milano için ‘ideal şehir planları’ çizdi. Geniş yollar, binalara taze hava verecen menfezler, yeraltı kanalizasyon sistemi olaması gerektiğini söyledi (Mustafa Aykut; s.5).

İngiltere’deki Endüstri Devrimi (1760), Amerikan Devrimi (1765-1783), Fransız Devrimi (1789-1799) toplumsal bakış açısını kökten değiştirdiler (Mustafa Aykut; s.6). Comte’un sosyoloji bilimini kurduğu, Fransız ihtilalinin de etkileriyle Diderot’un, Rousseau’nun, Saint Simon’un, Hobbes’un ve nicelerinin şahit olduğu toplumsal dönüşümü anlamlandırma çabalarına giriştiği yıllarda fütürolojik varsayımlarda bulunan –ve bunu gerçekten de iyi

yapan- düşünörlere rastlamamız doğal, zira bu düşünörlere başta “toplum” kavramını ve onun da bir üyesi olan “insan” varlığını sorguladılar (T. Uyar; 2013). Kendi toplumlarının ve başkalarının geleceğini yazdılar. Her biri ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değışim ve dönüşümleri başlattılar. Bu hareketlerin içerisinde yer alanlar insanlık için daha olumlu bir geleceğı hedefliyorlardı (Mustafa Aykut; s.6).

Endüstri devrimi ile aydınlanma çağının birbirine kavuştuğı zaman diliminde ise insanın doğaya karşı güç kazanmasını sağlayan silaha, yani teknolojiye duyulan güven ile birlikte bu defa da teknolojinin geleceğı hakkında yorumlar yapıldığını ve teknoloji ile insanın etkileşimi hakkında genelde iyimser bir tablo çizdiklerini söyleyebiliriz. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde uzaya dair merak ve bilgi de arttı. Hal durum böyle olunca gelecek tahminleri içerisinde uzay da girmiş oldu (T. Uyar; 2013).

3. 20 ve 21. Yüzyılda Gelecekbilim

3.1. Devletler, Şirketler ve Gelecekbilim

Gelecek, dünyanın gelişmiş ülkelerinin ajandalarında yıllara ve alanlara göre stratejik olarak planlanmış durumdadır. Gelecek odaklı bireyler, kurumlar, şirketler uzgörü, stratejik planlar çerçevesinde ilerliyorlar. Bireyler, kurumlar, uluslar sürdürülebilir başarı için gelecekçi yaklaşımlar sonucunda yaşamsal kararlar, tedbirler alıyor, planlar yapıyor ve kendilerini geleceğe hazırlıyorlar (Tarhan). Bugün aklınıza gelen hemen her sektörün lider şirketlerinde fütüristler görev alıyor. Intel, IBM, Microsoft, Google ve Apple gibi şirketlerin yanında, Beyaz Saray’da ve İngiliz Hükümeti’nde de gelecek senaryoları konusunda uzmanlaşmış gruplar görev yapıyor (Coşkun Dolanbay).

Dünya savaşından sonra Gelecek Çalışmaları profesyonellerin odaklandığı bir disiplin haline geldi. İngiltere’de Kegan Paul, Trench ve Trubner&Co adlı yayınevleri 1923 yılından başlayarak 10 yıl boyunca ‘To-day and To-morrow’ adlı bir kitap serisi çıkardılar. 100’den fazla konu tek tek kitaplarda ele alındı. Bilim-teknoloji-toplum’un nereye evrileceği irdelendi. 100 yıllık uzgörüler yapıldı. Savaşın getirdiği felaketlerin etkisiyle gelecek ile ilgili endişeler ağırlıklıydı. Kitapların yazarları zamanının tanınmış bilim adamları, filozofları, şairler, romancıları, sosyologları ve din adamlarıydı. İlk kitabı o zamanların en tanınmış bilim adamlarından J.B.S Haldane yazdı: ‘Deadalus: or, Science and the Future’. Cambridge’de ders kitabı olarak kullanıldı. ‘Transhumanist’ler bu eseri görüşlerinin ilk kitabı olarak kabul ediyorlar.

SSCB 1928’de ilk kez 5 Yıllık Ekonomik Plan hazırladı (Gosplan). 1991 yılına dek sürdü. ABD Başkanı Herbert Hoover 1929’da ‘Sosyal Eğilimlerin Geleceğini Araştırma Komitesini’ kurdurdu. 1933 yılında Hitler Nazi Almanyası İçin 4 Yıllık Plan hazırlattı. Daha sonra kapsamı genişletildi (ücretler, üretim, çalışma koşulları vs.) ve Göring Planı adını aldı.

Türkiye genç bir cumhuriyet iken, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Atatürk zamanında Türkiye’nin kalkınması ve sanayi altyapısını geliştirmesi için 1933-1937 yılları için hazırlandı. 1963 yılında planlı döneme girildi. Ülkenin sosyo-ekonomik potansiyelini değerlendirmek ve bu potansiyeli orta dönemde planlarla en iyi şekilde yönlendirmek için, amaç ve önceliklerini tespit eden 15 yıllık perspektif plan hazırlamaya başladı. Bu süre çok uzun bulunarak, sonradan 5 Yıllık Planlara dönüştü (DPT) (Mustafa Aykut; s. 6-7).

İlk Geleceği Araştırma Konferansı 2000’de Oslo’da toplandı. Tutanaklarda ‘Mankind 2000’ başlığıyla bir bölüm yayınlandı. Bu bölümün ana fikri ‘Zenginleşmiş ülkeler yalnızca tekrar tekrar araştırma gücüne sahip değildir. Aynı zamanda tekrar tekrar geleceği tanımlama ve kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde dünya ile iletişimini yaparak görüşlerini yayma gücüne de sahiptirler’ şeklindeydi.

Bugün Güney Kore’de, daha önce Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı olan bakanlık artık Bilim, Bilgi ve İletişim ve Geleceği Planlama Bakanlığı olarak yeniden tanımlandı. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Finlandiya Parlementsusu’nda ‘Gelecek Çalışmaları Komisyonu’ var. Başbakanlık hükümet içindeki uzgörü konusundaki çalışmaları sağlıklı yürütebilmek için ‘Uzgörü Ağı’ oluşturuyor. 12 bakanlığın her birinden ikişer üye bu ağ içerisinde bağlı olduğu bakanlığı temsil ediyor. Finlandiya İnovasyon Fonu (SITRA) ‘Ulusal Uzgörü Ağı’na sahip (Mustafa Aykut; s. 7). Ayrıca UNESCO Genel Merkezi’nde bir “Fütüroloji” Departmanı bulunuyor.

Öyle anlaşıyor ki, fütürolojinin önemi giderek artmaktadır. ABD ve Avrupa’da, fütüroloji ile uğraşan çok sayıda bilim adamı ve araştırma kuruluşu vardır (Bülent Gündoğmuş; 1995).

3.2. Eğitim ve Gelecekbilim

Eğitim, gelecek odaklı yeni nesiller yetiştirmede çok önemli bir kurumdur. İnsanlar, savaşlar, soykırımlar, kolonileşmeler vb. trajedilerin günümüzde ve gelecekte olmaması için gerekli ve olanaklı olan her şeyi yapmayı öğrenebilirler. İşte Dünya Gelecek Araştırmaları Federasyonu kurma fikri, daha insancıl bir gelecek kurma çabalarının bir sonucudur. Herkes için insancıl bir gelecek hala çok önemlidir. Bu, hayalden çok bir önsezi olarak değerlendirilmelidir; çünkü, insanların bunu fark etmesi için somut bir olasılık vardır (Masini, 2002). Bu somut olasılığı yaşama geçirecek olan da eğitimidir. Dolayısıyla, gelecek çalışmalarının önemli bir boyutunu eğitimle ilgili olanlar oluşturmaktadır. Gidley ve Hampson (2004) gelecek çalışmalarının eğitimsel gelişimini şöyle özetlemektedirler:

- Okullardaki ilk gelecek dersi 1966’da verilmiştir. Daha ileri pilot projeler bir dizi merkezin kurulmasına yol açmıştır. İkinci bir akım, liselerde Druker, ilköğretim okullarında Dixen’in çalışmalarıyla devam etmiştir. Gelecek odaklı büyük projelerden biri, bugün de devam eden Torrence’in “Gelecek Problemini Çözme Programı” olmuştur. Öyle ki, 1995 yılına kadar Amerika’nın 50 eyaletinde 200.000 öğrenci programın materyalini kullanmıştır. Projenin teknolojik gelişmeyi şiddetle övmesi bir eleştiri olarak getirilse de proje başka ülkelere de yayılmıştır. Başka başarılı bir girişim de Jackson’un geliştirdiği “Tercih Edilen Gelecek Projesini Yaratma” olmuştur. Bu proje, disiplinlerarası ve web temelli etkileşimli bir ortamda dünya genelindeki öğrencileri bir araya getirmektedir. Bu, özellikle okul çağındaki çocukları hedef alan ilk projedir.

- 1985’te Serra tarafından İspanya’da başlatılan “Eğitim ve Gelecek Çalışmaları Konferansı”, eğitimde gelecek çalışmalarını Amerika’dan Avrupa’ya taşımıştır. İngiltere’de Hicks’in sınıftaki kullanıma yönelik olarak doğrudan öğretmenleri hedef alan çalışması çok verimli olmuştur. Hicks’in çalışması Holden’in çalışmasıyla birlikte, ulusal vatandaşlık eğitimi projesine alınmıştır. Bu hareket, eğitim gelecekçilerinin (Hicks ve Hutchinson) yanı sıra

Çevresel eğitim yenilikilerinin (Orr, Sterling ve Fien) bir araya gelmesine katkıda bulunmuştur. UNESCO’nun da desteklediği bu çalışmada Fien, şretmenler için 25 modşlden oluşan “Sşrdşrşlebilir Bir Gelecek İçin şretme ve şrenme” adında bir CD-ROM hazırlamıştır.

- Bunun yanında Avustralya ve Yeni Zelenda’da da gelecek temelli birkaç program yeniliği ortaya çıkmış; ancak şretmenlere sistematik bir destek sağlanamadığı için gşcşnş yitirmiştir. Özellikle, Rundell ve Slougher, 11-12 yaşlarındaki çocuklar için dşrt dşenemlik bir program hazırlamıştır. Yapılan değerlendirmeler, etkili bir model olduğunu ortaya koymasına rağmen bu program pilot uygulamadan sonra sona ermiştir.

- Bu şlkelerin dışında “Dşnya Gelecek Araştırmaları Federasyonu” şyelerinin girişimleriyle (şzellikle Stevenson) 1996’da Filipinler ve Malezya’da gerçekleştirilen konferanslar, eğitimdeki gelecek çalışmalarını Asya’ya taşımada etkili olmuş; pek çok şlkedeki eğitim uygulayıcıları ve gelecek araştırmacıları için kavramsal destek sağlamıştır.

Bu çalışmaların yanı sıra, başka şlkelerde de eğitim ve gelecek alanında pek çok şey yapılmaktadır. Finlandiya’da Rubin önemli çalışmalar yapmaktadır. Budapeşte şniversitesi’nde gelecek araştırmaları bşlşmş, 1999’da gençlerin gelecek ile ilgili gşrşşlerine yşnelik bir ders açmıştır. İtalya’da Genç İnsanlar Komitesi, gençler tarafından gerçekleştirilen çalışma ve girişimlerin yaratıcı yollarıyla ilgilenmektedir (Masini, 2002).

Tarihin her dşeneminde ama özellikle gşnşmşzde bilgiye en hızlı ulaşan ve onu en doğru kullanan en gşlş olmuştur. Gşcşn yeni tanımını bilgidir. Gelişmenin temelini bilgi oluştırmaktadır (Dura ve Atik, 2002; 134). Geleceğin bizim ona yşklediğimizden başka bir kimliği ve zş bulunmektedir. O halde, geleceğin gizemlerini, ilkelerini, yasa ve davranışlarını araştırma gereği vardır (Buchen, 1999). Gşndeminde fştşrizm olmayan toplumlar ve bireyler başkalarının planlanmış gşndemlerini yaşıyor, planlamaya katılamıyor, olup bitenden habersiz pek çok fırsatı kaçırıyorlar, yaratıcılıkları gelişmiyor, şlkeleri ve kendileri gelişmelerin liderliğini yapamıyorlar (Ufuk Tarhan). Yapılması gereken şey, gelecek hakkında bugşn çalışmak. Geleceğin şekillendirilmesinde bugşn gşsterilecek çaba, hızla içinden geçip gittiğimiz geleceğin daha iyi olmasını sağlayacak (Coşkun Dolanbay).